

с42

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

СКАКУН Роман Леонідович

УДК 279.99С:[2.5+2.63](476+477)

**ЄВАНГЕЛЬСЬКІ ХРИСТІЯНИ СВЯТІ СІОНІСТИ:
ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВІРВЧЕННЯ**

09.00.11 – релігієзнавство

Автореферат
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2012

8341

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філософських наук,
старший науковий співробітник
Єленський Віктор Євгенович,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова,
директор Центру релігієзнавчих досліджень

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Киридон Алла Миколаївна,
Київський славістичний університет,
професор кафедри міжнародних відносин
кандидат історичних наук, доцент
Вільховий Юрій Віталійович,
Полтавський національний педагогічний
університет ім. В. Г. Короленка,
доцент кафедри всвітньої історії
та методики викладання історії

Захист відбудеться 20 лютого 2012 року о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова за адресою 01601, м. Київ, вул. Пирогова 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова за адресою 01601, м. Київ, вул. Пирогова 9.

Автореферат розісланий 19 січня 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук

Я. Д. Пруденко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження: Малі контркультурні релігійні рухи (т. зв. секти або культу) були й залишаються одним із головних предметів зацікавлення дослідників релігії. Актуальність такого роду досліджень не зводиться до потреби громадсько-політичного реагування на поточну діяльність сект і культів, – вона зумовлена також і загальною актуальністю релігії як важливого історичного, громадсько-політичного та культурного чинника. Дослідження малих релігійних рухів („сект“) багато в чому доповнює вивчення інституціоналізованих, щільно вбудованих у соціальні структури форм релігії („церков“). Дослідження окремо взятої секти, яка протягом свого історичному шляху по-своєму відповідала на виклики, що поставали перед нею у зв'язку з поточною соціальною, політичною, економічною ситуацією, дає змогу розкрити чинники формування, розвитку та занепаду релігійного культу взагалі, механізми функціонування релігійної свідомості, способи адаптації релігійної організації та доктрини до зміни соціальних, політичних та економічних обставин.

Крім того кожен релігійний рух є породження певної епохи з її системою економічних, соціальних та культурних відносин, продукт певного суспільства з його світоглядом, внутрішніми суперечностями, панівними настроями та прагненнями, інтелектуальними та культурними процесами. Відповідно, різного роду секти й культу правлять до певної міри за те дзеркальце, у якому відображається епоха, суспільство, людина в їх різноманітних локальних і універсальних характеристиках. З одного боку, розуміння виникнення й розвитку релігійних рухів неможливе поза соціально-історичним контекстом, але з іншого, дослідження історії та соціології релігії допомагає пролити додаткове світло на цей контекст і на окремі його елементи, – на ті чинники, які саме в сфері релігії виявляють себе й розкривають свою природу. Під цим оглядом особливий інтерес повинні викликати суто українські рухи, вияв релігійних шукань і прагнень української людності в конкретних історичних обставинах її існування.

Сьогодні в Україні є багато відносно малочисельних релігійних груп, про існування й сутність яких ні державна влада, ні наукова громадськість, ні суспільство в цілому часто не мають ні найменшого уявлення. Ці групи надто малі, щоб породити власних історіографів, а брак видимої активності з їх боку не сприяє зацікавленню ними в наукових колах. Одним з особливо цікавих прикладів таких релігійних спільнот є секта євангельських християн святих сіоністів, відомих теж як мурашківці. Дослідження цього народно-релігійного руху від часу його виникнення в 30-х роках і дотепер, як у його зовнішньому (поширення, стосунки з владою та з ширшим суспільством), так і у внутрішньому (формування доктрини, еволюція соціальної організації) аспектах, дає змогу пояснити,

серед іншого, причини експансії сектантства на Поліссі в 20-30-х рр. ХХ століття, вказати на деякі аспекти народної релігійної свідомості, показати механізми адаптації сектантських груп до умов репресивної радянської системи й до сучасного секулярного суспільства, розкрити джерела мурашківського віровчення й провести певні паралелі з іншими течіями сектантства на території України та Росії. Все це може послужити кращому розумінню феномену релігійного сектантства та релігійних рухів узагалі, а також їх специфіки на українському ґрунті. Відповідно, дане дослідження дає реальний приріст історичного знання про релігійні та соціальні процеси в Україні ХХ ст.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами: Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі культурології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова в рамках комплексної теми «Актуальні проблеми розвитку духовної культури України», що входить до Тематичного плану науково-дослідної роботи університету, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук», затверджений Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова 24 грудня 2008 року (протокол № 4). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова 28 лютого 2011 року (протокол № 7).

Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб всебічно, із залученням усіх наявних матеріалів та з застосуванням комплексного методологічного підходу, дослідити релігійний рух сіоністів-мурашківців у його історичній динаміці та в його теперішньому стані. Задля досягнення цієї мети поставлено й виконано такі завдання:

- з'ясувати соціально-історичний контекст виникнення мурашківського руху, визначити чинники, що сприяли поширенню на західному Поліссі сектантства взагалі й, зокрема, мурашківства на першому етапі його існування (30-і рр. ХХ ст.);
- вивчити генезу мурашківського руху й процес його організаційного оформлення в перший, польський період його існування (1932-1939), зокрема утворення й функціонування мурашківської комуні «Новий Єрусалим», а також функціонування мурашківської секти за радянської влади (1939-1991): перебіг і характер репресій проти сіоністів-мурашківців за Сталіна та Хрущова, форми взаємодії релігійного руху з репресивною радянською системою, механізми його самозбереження й адаптації;
- визначити головні аспекти мурашківського віровчення в його історичному розвитку, вказати на його джерела й на чинники його формування;
- вивчити сучасний стан мурашківського руху, розкрити механізми його адаптації до сучасного секулярного суспільства;

- характеризувати мурашківський рух у порівняльній перспективі як історичний, соціокультурний та соціально-психологічний феномен.

Об'єкт дослідження – релігійне сектантство в його взаємовідносинах із широким суспільством та державною владою.

Предмет дослідження – еволюція соціальної організації та релігійного вчення секти сіоністів-мурашківців.

Методологічну основу дисертації становлять принципи історизму, об'єктивності та всебічності й контекстуалізації, а також загальнонаукові методи логічного аналізу, синтезу, індукції та дедукції. При аналізі механізмів та чинників формування сектантського руху та його віровчення широко застосовувався порівняльно-історичний та історико-генетичний метод, а при дослідженні різних категорій джерел – критично-порівняльний метод (наприклад, при зіставленні архівних даних із відомостями з доктринальних текстів та спогадів). Крім того при збиранні первинної інформації використовувалася методологія усної історії (інтерв'ювання, бесіди) та безпосереднє спостереження за життям і побутом віруючих (у сумі до трьох тижнів). Для опрацювання інформації, наявної в джерелах різних типів, та зведення її до суцільної картини використовувався метод системного аналізу. У дослідженні функціонування сектантської громади як відносно нечисленної замкнутої групи присутні також елементи мікроісторичного підходу та історичної антропології.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше в сучасній українській історіографії здійснено комплексне дослідження релігійного руху сіоністів-мурашківців упродовж усієї історії його існування, в ході якого визначено генезу й еволюцію його віровчення та організації, перебіг його адаптації до соціально-політичних умов. Зокрема, у процесі дослідження:

суттєво уточнено

- соціальний контекст, чинники й механізми поширення сектантства на міжвоєнному західному Поліссі, а зокрема зародження й організаційного оформлення секти сіоністів-мурашківців в умовах II Речі Посполитої;
- чинники генези, еволюції, а також соціально-рольову структуру мурашківської комуні «Новий Єрусалим» (1936-1940);

а також уперше

- вичерпно, з опорою на раніше невідомі матеріали розкрито віровчення сіоністів мурашківців, визначено деякі з його джерел та чинники його формування;
- проаналізовано відносини між сектою мурашківців і радянською владою, досліджено перебіг сталінських та хрущовських репресій проти сіоністів-мурашківців, спроби утворення сектантських «колгоспів» у до- й післявоєнний період, а також історію та

- організацію мурашківської комуні (комун) в СРСР з 1957 й аж до початку 1990-х років;
- досліджено сучасний стан існуючих осередків секти сіоністів-мурашківців, а зокрема особливості організації, релігійного та повсякденного життя найбільшої громади сіоністів-мурашківців у смт. Комінтернівське Одеської області;
 - дано всебічну характеристику мурашківського руху як історичного й соціологічного феномену, а зокрема: визначено форми його адаптації до навколишнього суспільства – ідеологізованого й агресивно-секулярного радянського суспільства і сучасного суспільства, оснований на секулярній масовій культурі; вказано на чинники, що зумовили виживання руху в умовах репресій, і на деякі тенденції його подальшої еволюції.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого порівняльного та загально-теоретичного опрацювання проблем історії та соціології релігійних рухів, для викладання курсів релігієзнавства, історії та соціології релігії. Крім того вони дають змогу спростувати свідомо неправдиві відомості й некоректні інтерпретації, що походять із радянських публікацій про сіоністів-мурашківців і досі безкритично поширюються в деяких публікаціях (зокрема і в мережі інтернет), та відновити історичну справедливість щодо безпідставно репресованих свого часу віруючих. Нарешті, дане дослідження допоможе органам державної влади та ширшій громадськості скласти адекватне уявлення про сіоністів-мурашківців і будувати стосунки толерантності й взаємоповаги з їх громадою, що існує в смт. Комінтернівське Одеської області, а також адекватно, в дусі чинного законодавства про свободу сумління розв'язувати ті проблеми, що можуть виникати з огляду на особливості мурашківського віровчення.

Особистий внесок здобувача. Всі положення та висновки дисертації, винесені на захист, одержані автором самостійно і висвітлені у працях, зазначених у переліку публікацій.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Результати дослідження обговорювалися на Європейському філософському симпозіумі «Релігія, культура та суспільство: сучасні виклики з перспективи філософії» (Львів, 2010 р.), науковому семінарі Інституту історії Церкви Українського католицького університету (Львів, квітень 2011 р.), Всеукраїнській науковій конференції „Історія релігій в Україні” (Львів, травень 2011 р.).

Публікації. Найголовніші результати дослідження висвітлено в 4 одноосібних публікаціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені логікою дослідження, яка впливає з поставленої мети та головних дослідницьких завдань. Робота

складається з вступу, 4 розділів (11 підрозділів), висновків, списку джерел та літератури з 224 позицій і трьох додатків. Повний обсяг тексту – 232 сторінки, в тому числі основний текст – 190 сторінок.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У розділі 1 „Стан наукового розроблення теми й джерельна база дослідження” схарактеризовано наявну полемічно-публіцистичну й наукову літературу на тему мурашківського руху, зокрема присвячені мурашківцям праці радянського дослідника Болеслава Камейші та сучасної польської дослідниці Юстини Хмелевської. Показано явну недостатність цих праць: перші характеризуються дуже істотними ідеологічно зумовленими прогалинами та перекрученнями, а останні – суто етнографічно-антропологічним підходом і відсутністю будь-якої опори на документальні джерела. Тут-таки подано огляд джерельної бази дослідження, яку становлять, насамперед, архівні матеріали з державних архівів у Рівному (матеріали судового процесу над Іваном Мурашком, еміграційні справи Мурашка та Ольги Кирильчук, справи мурашківців, репресованих у 40-50-х рр., документи польських та радянських органів щодо діяльності сектантів)¹ та Бересті (матеріали судового процесу над Ольгою Кирильчук, Мурашкові листи та відозви, матеріали польських, радянських органів влади та Поліської православної консисторії про діяльність сект на Поліссі)², архіву УСБУ в Рівненській області (дві багатотомні справи на репресованих мурашківців)³. Цінним джерелом стала медична картка Івана Мурашка, виявлена в архіві психіатричного шпиталю в м. Прушкові (Польща)⁴. Використано також дотичні матеріали з ЦДАГО України⁵, держархівів у Луцьку⁶

¹ Державний архів Рівненської області, ф. 30, оп. 18, спр. 2133; ф. 32, оп. 1, спр. 4722, 5575; ф. 33, оп. 1, спр. 7262, 7263; ф. 38, оп. 1, спр. 13, 574; ф. 357, оп. 5, спр. 9; ф. Р-204, оп. 12, спр. 1, 3, 123, 124, 139; ф. Р-2771, оп. 2, спр. 534, 2243, 2912, 3377, 4455, 4456.

² Государственный архив Брестской области, ф. 1, оп. 2, д. 2019, 2309, 2326, 2344; оп. 10, д. 2280, 2305, 2306, 2307, 2313, 2314, 2681; ф. 68, оп. 3, д. 1445; ф. 69, оп. 2, д. 1956; ф. Р-1339, оп. 1, д. 3, 5, 6, 8, 10, 12, 13, 14, 15; ф. 2059, оп. 1, д. 63, 81, 83, 2920, 2925, 2941, 2944.

³ Архів УСБУ в Рівненській області, спр. П-8029 (6 тт.), П-8085 (2 тт.).

⁴ Archiwum Mazowieckiego Specjalistycznego Centrum Zdrowia im. prof. Jana Mazurkiewicza, karta lekarska Jana Muraszki (num. 9812).

⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 23, спр. 1640; оп. 24, спр. 783.

⁶ Державний архів Волинської області, ф. Р-605, оп. 2, спр. 1, 8, 10, 12; ф. 46, оп. 9, спр. 1681.

та Львові⁷, ЦДКФА ім. Пшеничного (кіносюжет про мурашківців)⁸, Державного архіву Російської Федерації (наглядова справа одного з керівників секти)⁹, фотографії та брошуру Мурашка з фондів Рівненського обласного краєзнавчого музею. Ще один комплекс джерел – це наявні в розпорядженні автора оригінали та копії рукописних доктринальних текстів (одкровення, відозви, послання керівників секти); копії архівно-слідчих справ з управління КДБ Білорусі в Бересті; відеоматеріали з життя мурашківців; видані накладом мурашківців публікації псалмів, одкровенень та інших текстів. Нарешті, в процесі роботи над дисертацією автор провів 18 інтерв'ю та численні розмови з більш як двома десятками учасників або колишніх учасників секти; записи інтерв'ю та нотатки з розмов – поряд із особистими спостереженнями автора під час його перебування серед сектантів – теж правила за важливе джерело інформації.

Отже, історія й віровчення руху сіоністів-мурашківців досі не були всебічно й об'єктивно проаналізовані, однак виявлений в архівах і зібраний у ході польової роботи матеріал дає добру базу для такого аналізу.

Розділ 2 „Історичний розвиток руху євангельських християн – святих сіоністів” складається з п'яти підрозділів. У підрозділі 2.1. „Полісся в міжвоєнний період: культурна криза й експансія сектантства” розглянуто передумови й чинники поширення в 1920-30-х роках на Західному Поліссі різного роду сектантських течій, а також особливості поліського „радикального п'ятдесятництва”, які зумовили виникнення на його ґрунті різноманітних „народних” сект на зразок мурашківської.

В 1920-30-х роках Полісся переживало глибоку соціальну кризу, зумовлену, з одного боку, світоглядними потрясіннями періоду війни та революції, а з другого, економічними процесами, що призвели до занепаду традиційних форм господарювання та організації життя. Відповіддю на процеси дезорганізації та деморалізації поліського села було прагнення знайти нові світоглядні орієнтири, реінтегрувати спільноту на основі нової соціально-культурної моделі. Одним із напрямів такого реформаторства якраз і були протестантські секти, що клали в фундамент реформи життя й звичаїв авторитет Святого Письма й нову, переорієнтовану з магічних ритуалів на морально-практичні норми форму релігійності.

Спусковим механізмом кризи стали саме культурні чинники, тобто соціальні та світоглядні потрясіння періоду 1914-1921 рр., що й спрово-

⁷ Державний архів Львівської області, ф. Р-1332, оп. 2, спр. 19.

⁸ Центральний державний кінофотофоноархів ім. Г. Пшеничного, од. обл. 1912, кіножурнал „Радянська Україна”, червень 1959.

⁹ Государственный архив Российской Федерации, ф. 8131, оп. 31, д. 91837.

вокували лавинний процес поширення сектантства – головно в формі баптизму та євангельського християнства. З середини 20-х років на ґрунті цих близькоспоріднених течій починає так само швидко й спонтанно ширитися п'ятдесятництво – імпортовані в готовому вигляді баптистсько-євангелічні доктрини не цілком відповідали настроям та прагненням селянства, тоді як п'ятдесятницьке вчення імпонувало йому своїм містицизмом і демократизмом.

З огляду на занархізований – особливо на перших етапах – характер п'ятдесятницької експансії та особливості п'ятдесятницького вчення (акцент на безпосередньому спілкуванні з Богом, інститут „пророків” тощо) на основі п'ятдесятництва виникали численні й часто ефемерні субсекти з подекуди досить екстравагантними доктринами, що відображали уявлення та сподівання поліського селянства (ідеї справедливого ладу на землі, уявлення про практичну мораль, зумовлені культурною кризою апокаліптичні настрої). Одною з таких сект і став рух, що його заснував колишній п'ятдесятницький проповідник і „пророк” Іван Мурашко в парі з „пророчицею” Ольгою Кирильчук.

У підрозділі 2.2 „Іван Мурашко як засновник «нової віри»” розглядається життєвий шлях пророка Івана Мурашка, його „духовної жінки” Ольги Кирильчук та процес формування навколо них нового релігійного руху.

Іван Мурашко (нар. 1891 р. в с. Розмірки Косів-Поліського повіту) навернувся на п'ятдесятництво на еміграції в США і після повернення на Полісся в 1925 р. став активно проповідувати науку про „хрещення Святим Духом”. Вже в цей період у нього формується переконання в своєму пророчому покликанні, його діяльність супроводять численні „чудеса” (німота, тимчасова сліпота, uzдоровлення хворих тощо). Коли діяльність п'ятдесятників на Поліссі почала набувати організованіших форм, між керівництвом п'ятдесятників у Польщі і Мурашком виник конфлікт через Мурашкові „еретичні” погляди й пророчі претензії; поступово „пророк” опинився в ізоляції. Саме в цей період, у 1931 році, він сходиться з іншою „пророчицею”, Ольгою Кирильчук, що теж мала за собою шлейф „чудес” та „об'явлень” від Бога і закликала додержувати старозавітних заповідей щодо суботи, чистої їжі тощо; в 1932 р. вона стане його „духовною жінкою”.

Ключовим моментом у становленні нової віри й оформленні її доктрини стало „зняття печатей” з Ольги Кирильчук, яке відбулося в грудні 1932 й травні 1933 р. (а згодом не раз повторювалось) і яке – згідно з отриманим Ольгою об'явленням – мало стати спокутною жертвою для спасіння світу: Мурашко бритвою робив надрізи на тілі Ольги й збирав у пляшки кров, що спливала з ран. За „криваву наругу” над жінкою

Мурашка був заарештований, але невдовзі його звільнили як неосудного (діагноз – параноя). 28 грудня 1934 в с. Лазовці Косівського повіту відбувся з'їзд Мурашкових послідовників, на якому прийнято назву „євангельських християн – святих сіоністів” і ухвалено „статут” секти. В цей час остаточно оформилася доктрина секти, що поєднувала юдаїстичну ритуалізовану мораль (старозавітні заповіді щодо суботи, їжі і т.п.) з п'ятдесятницьким містично-екстатичним культом.

Отже, формування нової секти відбулося досить швидко в результаті взаємодії кількох чинників: неординарної особистості Мурашка, якому не залишилося місця в дедалі організованішому п'ятдесятницькому русі, атмосфери чудес, яку створювали навколо себе він та його духовна жінка-пророчиця, і соціального середовища – поліського селянства – яке перебувало в пошуку нових світоглядних орієнтирів і було сповнене апокаліптичних очікувань.

У підрозділі 2.3. „Будова Нового Єрусалиму” розглянуто спробу Івана Мурашка та його послідовників створити сільськогосподарську комуну на „першохристиянських” засадах.

Під кінець 1935 – на початку 1936 Мурашко став закликати своїх послідовників продавати землю та майно і здавати гроші на розбудову „міста Нового Єрусалиму”, з якого мало початися скоре вже становлення Царства Божого в світі. На зібрані гроші навесні 1936 року було придбано понад 200 га землі коло сс. Нивецьк і Кидри Сарненського повіту. На хуторі Зарічиця (поряд із с. Бережниця), де проживала Ольга Кирильчук, було влаштоване поселення сіоністів (максимально до 100 сімей, близько 500 чоловік включно з дітьми), де сектанти жили на засадах „першохристиянської єдності”: спільно обробляли землю, харчувалися за одним столом. Умови були тяжкі: більшість сектантів розміщалися на двоповерхових нарах у бараку, переобладнаному із стайні. В умовах скупченості, недостатнього харчування, взимку – холоду серед сіоністів ширилися хвороби, була висока дитяча смертність.

Польська влада не дозволила сіоністам придбати достатню кількість землі й заборонила будувати житло, тому в грудні 1937 Мурашко наказав сіоністам роз'їжджатися по домах; в підсумку в комуні залишилося з 15 сімей, які проживатимуть тут аж до приходу Радянської влади в 1939 р. У 1938 році Ольга Кирильчук та Мурашко виїхали до Аргентини з тим, щоб добитись виділення землі й організувати переселення решти сіоністів, однак реалізації цих планів завадила війна.

Новоєрусалимська комунa стала найяскравішим виявом „соціально-реконструктивного” характеру поліського сектантства взагалі й мурашківського руху зокрема, – спробою власними силами „побудувати нове життя” навзамін ураженого кризою старого суспільства.

У підрозділі 2.4. „Період «Другого зову» та сталінських репресій” розглянуто воєнний та післявоєнний період в історії мурашківської секти, а також проблему відносин сіоністів із Радянською владою.

Прихід Радянської влади й проведені нею на селі масштабні реформи викликали серед сіоністів бродіння і суперечки, пов’язані з тим, що частина сіоністів – як і велика частина поліської людності загалом – пов’язувала з Радянською владою певні сподівання, вважаючи, що вона покликана установити справедливий лад, „Царство Боже” на землі. Такі настрої спонукали сіоністів безрезультатно звертатися до влади з пропозицією утворити колгосп із членів секти. Втім, радянські органи з самого початку потрактували секту сіоністів як антирадянську організацію, і в червні 1940 сектантський актив, що проживав на хут. Зарічиця, був заарештований. Арешти пройшли і в с. Упирово на Пинщині, де 12 сімей сіоністів, не прийняті до колгоспу через відмову працювати в суботу, влаштували власний „лжеколгосп” на засадах єдності майна та столу. Такі симпатії частини сіоністів до Радянської влади, зумовлені квазірелігійним характером комуністичної утопії і апокаліптичною масштабністю тих перетворень, що вона несла, перегукуються з настроями серед сектантів у СРСР на початку 20-х років, коли за підтримки Наркомзему масово створювалися сектантські с/г комуні.

У 1946-48 роках у діяльності секти відбулось пожвавлення, осередкам якого стала „Мати Слави” Любов Ушенко і двоє малолітніх унучок Ольги Кирильчук, що проживали в с. Краєв Рівненської області. Цей період відомий як „Другий зов” або „оновлення заповідей”: Ушенко вимагала від сіоністів відбути сповідь з приводу порушення заповідей у період занепаду віри і надалі строго їх додержувати. Вона також призначила нових „апостолів”, що вели активну проповідь серед людності. Пожвавлення відбувалося на тлі колективізації, і велика частина сіоністів відмовлялися йти в колгоспи, мотивуючи це потребою додержувати суботи і неможливістю працювати серед невіруючих (при цьому дехто й далі сподівався на створення окремого сектантського колгоспу). Цей етап завершився масштабними арештами кінця 1948 – 1951 років, жертвами яких стали 130-140 сіоністів, в т. ч. всі найактивніші члени секти.

У підрозділі 2.5. „Відродження Сіону й відбудова мурашківської комуні” розглядається еволюція мурашківської секти в період після смерті Сталіна, а зокрема історія мурашківських комун, що існували в різних регіонах СРСР.

У 1955-56 роках репресовані сіоністи були звільнені з місць ув’язнення й, повернувшись на батьківщину, спробували відновити свою громаду. Така можливість з’явилася, коли в пошуках роботи невелика

група сіоністів на чолі з Ушенко осіла в м. Бендерах; сюди поступово з'їхалося до 90 чоловік сіоністів, що влаштувалися в одному з сіл на будову школи. Згодом, після „викриття” й звільнення з роботи, частина сіоністів перебралася в м. Бельці, а далі в м. Кустанай Казахської РСР, де зібралось до 120 віруючих; трохи згодом була утворена громада в Грузії (с. Зеда-Ецери). В усіх цих місцевостях сіоністи працювали як одна бригада на різного роду будовах. Сіонська громада („общество”) була організована на засадах комуні: зароблені гроші йшли в спільну касу, звідки виділялися гроші на харчування і на потреби окремих сіоністів (одяг, взуття тощо).

У березні 1959 в Кустанай та Грузії відбулись арешти сіоністів; керівники були засуджені, а з рядових сектантів дехто повернувся додому, а інші – роз'їхались групами в декілька сімей по різних союзних будовах. В 1960-61 роках частина сіоністів (в т. ч. й Ушенко) з'їхалися в радгосп Кенес на півдні Казахстану. Тут сіонська коммуна була відновлена й існувала до поч. 90-х років. У 1964 році через конфлікт з Ушенко від кенеської громади відділилася ще одна група, яка переїхала в радгосп Уюк тої ж області, а в 1974 році повернулася на Україну й осіла в смт. Комінтернівське Одеської обл., де громада сіоністів існує й досі, хоч і не має вже характеру комуні. Історія сіонської громади показує, що – поза періодами спорадичних атеїстичних кампаній – сектантські групи знаходили в післясталінському радянському соціумі можливості не тільки для виживання, а й для розвитку.

Розділ 3 „Релігійне вчення та релігійна практика сіоністів-мурашківців” складається з двох підрозділів. У підрозділі 3.1. „Вірвчення сіоністів-мурашківців” висвітлено теоретичні аспекти релігійного вчення та світогляду мурашківців, а в деяких випадках – з'ясовано їх генезу.

До характерних моментів учення Івана Мурашка та Ольги Кирильчук належать ідеї про існування людства до Адама і про створення Адама як Божу спробу направити зіпсований людський рід („преадамізм”); про гріхопадіння як порушення суботи (а точніше, статеві зносини прабатьків у цей священний день); про зв'язок між гріховністю людства і занепадом світу (природи); про повторне „духовне” пришествя Христа, що як дух перебував у Ользі Кирильчук – Жертві Христовій; про Ольгу як нову Єву, що направила скоєне колись в Едемському саді; про зняття печатей як акт остаточного подолання гріха й укладення – за посередництвом пророка Іллі (Мурашка) – Нового завіту; про переселення душ. Кров Ольги Кирильчук, зібрана під час „знімання печатей”, трактувалася як кров Христова і використовувалась (змішана з водою або вином) для окроплення віруючих, для причастя, для uzдоровлення хворих; її приносили в жертву Богові на жертovníку, виливали в річку для очищення

всього світу тощо. Сам Мурашко не називав себе Христом, а навпаки, проголошував скоре пришествя Христа у плоті й настання його Царства. Однак після від'їзду Мурашка серед сіоністів почало поширюватися уявлення про те, що Христос у другому приході явився в двох особах: Мурашка й Ольги, і про Мурашка як нового Адама (чоловіка Ольги – нової Сви). Поширився також – особливо серед прибічників Любові Ушенко – своєрідний погляд на Бога як на дух, що перебуває не „на небі”, а в серцях людей як добро, світло, правда. Для всіх без винятку сіоністів характерне заперечення пекла та раю як загробної відплати й перенесення їх у земне життя людини (рай – земне щастя, пекло – земне страждання).

Деякі специфічні аспекти мурашківського вчення мають виразний зв'язок із народними віруваннями. Ідея гріхопадіння як сексуальних зносин повсюдна в фольклорі й поширена в слов'янських апокрифах. Ідея переселення душ (і втілення в тварину як кари за гріх) присутня як пережиток давньоіндоевропейських уявлень у східнослов'янському і, зокрема, поліському фольклорі. Ідея перевтілення душ, тенденція до „духовного”, тобто алегоричного тлумачення ключових християнських категорій і розуміння Бога як любові та добра в серці людини зближує мурашківців із деякими народними сектами, що виникали на східнослов'янському ґрунті: духоборцями, мальованцями тощо.

У підрозділі 3.2. „Сіоністи-мурашківці сьогодні: особливості життя й побуту” розглянуто сучасний стан мурашківської секти, висвітлено практичні моральні й ритуальні аспекти мурашківського віровчення.

Сьогодні існує одна велика й дві малі громади сіоністів-мурашківців: у смт. Комінтернівське Одеської області, в м. Кустанай у Казахстані та в сел. Болтирик (кол. Кенес) Джамбульської обл. Казахстану. Громада в Комінтернівському, що має власний молитовний дім, налічує близько 470 чол. включно з дітьми і відзначається високим природнім приростом (більшість сімей багатодітні). Майже всі сіоністи працюють як будівельники в невеликих бригадах сімейного типу. Очолюють громаду двоє літніх унучок Матері Сіону Ольги Кирильчук.

Практичне життя сіоністів підпорядковане почерпнутим із Старого завіту „заповідям”, що становлять основу ідентичності віруючих. На першому місці – суворе додержання суботи, коли заборонена будь-яка праця; святкується також неділя, але менш суворо. Сіоністи не вживають свинини, забій худоби й птиці відбувається за старозавітним ритуалом. Жонаті чоловіки не голять бороду, жінки – носять хустку, довгу спідницю, фартух.

Обряди магічно-сакраментального типу в сіоністів цілком відсутні. Хрещення замінене „нареченням імені” на старозавітний манір. Вінчання відбувається в молитовному домі в суботу й полягає в складанні

низки урочистих обітниць; весільний бенкет (весілля „по-мирському”) справляють у неділю за зразком світських весіль.

Серед сіоністів панує ендогамія – одруження з мирським тягне за собою розрив родинних стосунків. Так само й коло знайомств і спілкування замкнуте на середовищі одновірців. При цьому зберігається характерна для давнього села розширена патріархальна сім'я.

Свого часу для мурашківців був характерний успадкований від п'ятдесятництва містично-екстатичний культ, під час якого віруючі прагнули дізнати хрещення духом та дару незнайомих мов (глосолалії). Досягненню екстатичного стану слугував ритмічний наспів і танці. Сьогодні ці „хрещення духом” практично припинилися, що свідчить про вигасання первісного релігійного ентузіазму й рутинізацію культу. Зібрання, що відбуваються в суботу й неділю, зводяться до молитов, співів, виступів на духовні теми.

Ще одним свідченням вигасання ентузіазму є цілковите припинення прозелітичної діяльності, замкнення групи в собі; за останні кількадесят років мали місце всього два випадки навернення, та й то через шлюб із сіоністками. Фактично, сіоністи повторюють долю багатьох російських сект, перетворюючись на свого роду етноконфесійну групу.

У розділі 4 „Мурашківський рух як історичний і соціологічний феномен” вказано на певні типологічні особливості мурашківської секти й розкрито механізми її адаптації до різних соціальних умов.

Типологічно секту мурашківців можна віднести до рухів „інноваторських”, що зорієнтовані на творення „нової віри” і протиставляються традиції, а не консервативних (як-от інокентіївці, леонтіївці, покутники тощо), зорієнтованих на реставрацію давніх доктринальних, ритуальних та звичаєвих норм. На першому етапі (1930-ті рр.) ядро секти становили люди, народжені в 1895-1905 роках, тобто ті, чия молодість припала на роки війни та революції. Більшість із них до навернення на сіонську віру попередньо пройшли ще дві сходинки: баптизм, а тоді п'ятдесятництво. Серед ключових моментів, що спонукали баптистів і п'ятдесятників до другої або третьої (після православ'я і баптизму) зміни віри, можна згодом виділити два. Перший – це вища інтенсивність релігійного досвіду, бо ж причетність до сакрального у випадку сіоністів не обмежувалася короткочасним містичним екстазом „духовного хрещення”, а обіймала ціле життя індивіда (особиста приналежність до Народу Божого й участь у будові Царства; присутність Жертви Христової й причастя кров'ю Жертви тощо). Другий – це співзвучність буквального трактування старозавітних приписів народній релігійній свідомості, що не відокремлювала мораль як таку від сукупності зовнішніх, ритуально-поведінкових норм.

Конфлікт сіоністів із радянською владою був неминучий з огляду на практичні приписи мурашківської доктрини: антимілітаризм, суботництво (а отже порушення „трудової дисципліни”), містично-екстатичний культ – кожен з цих моментів міг сам по собі стати підставою для віднесення секти в розряд „антирадянських” чи „бузувірських”. Репресії та й узагалі дуже висока напруга між сектою і радянським суспільством (тиск на дітей у школі, на дорослих – з боку начальства й держорганів, неможливість просування соціальною драбиною) спричинили в 50-х – 60-х роках відхід у мир більшої частини молодого покоління. Цьому сприяла відносна малочисельність секти, а також процеси урбанізації й міграції молоді з села в місто: у відриві від середовища одновірців, не маючи змоги одружуватись з одновірцями, молодь неминуче відпадала від віри. Тому виживання секти було пов’язане з намаганнями будь-що зберегти згуртовану, замкнуту в собі громаду.

Сіоністи зайняли чи не єдину нішу в радянському суспільстві, що дозволяла працювати в колі одновірців і з відносно вільним графіком (тобто не працювати в суботи-неділі) – нішу бригадного будівництва; цьому сприяв хронічний у радянській економіці брак робочої сили, а зокрема запотребованість будівельників на численних промислових будовах. Хрущовські гоніння змушували сіоністів відступати в дедалі віддаленіші регіони, де контроль з боку влади був слабший, а потреба в робочих руках – більша. Загалом, факт існування в Радянському Союзі в 1950-80-х роках сектантських комун – уже не сільськогосподарського, а робітничого типу – свідчить про наявність навіть у репресивному радянському суспільстві певних географічних та соціальних ніш, у яких могли тривати заборонені форми релігійного життя.

Заради збереження громади сіоністи мусили відмовитись від демонстративних форм опору, таких як, передовсім, відмова служити в армії. Строгість звичаїв, яка сформувалася свого часу під впливом гонінь, що викликали в сектантів гостре протиставлення себе всьому „мирському”, поступово ослабла в міру того, як у сіоністів пропадало відчуття протистояння із ворожим „миром”. Сьогодні в Комінтернівському сіоністи вживають алкоголь як елемент різного роду товариських заходів, допускають весілля з танцями та музикою, дивляться телевізор, користуються інтернетом. Така лібералізація звичаїв усередині групи в поєднанні з соціальною замкнутістю (ендогамія, обмеженість контактів з мирськими) дозволяє не допускати відходу молоді в мир. Соціалізації молоді сприяє й ефективність тієї моделі зайнятості, якої тримаються сіоністи, а також практика широкої взаємодопомоги між віруючими.

ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

- Ґрунтом для поширення сектантства на міжвоєнному Поліссі й для виникнення мурашківського руху стала глибока соціальна й культурна криза, а сектантські течії виступали тут як рухи за реорганізацію суспільного життя на нових, в даному випадку євангельських засадах. Сам Іван Мурашко був, безперечно, неординарна особистість. Переконаний у власному обранстві, він творив навколо себе явної присутності „сакрального”, що стала ще насиченішою після того, як він об’єднав зусилля з „пророчицею” Ольгою Кирильчук. Саме ця виняткова інтенсивність сакрального була одним із чинників, що приводив колишніх баптистів і п’ятдесятників на „Сіон”.

- Спробою перебудувати вражений кризою соціум на нових засадах була й заснована Мурашком комуна „Новий Єрусалим”, де панувала спільність майна, праці й столу. Цей епізод став одним з ключових елементів ідентичності сіоністів, і згодом сіоністи вбачатимуть певну спорідненість між своєю християнською утопією і тією утопією, яку проголошувала Радянська влада; дехто з них навіть уважав, що Радянська влада виконує певну позитивну есхатологічну роль.

- Майже вся історія мурашківської секти пройшла в умовах більших чи менших репресій: починаючи від адміністративних заходів польської влади та нагінок з боку православних – і закінчуючи сталінськими арештами 1940-41 та 1948-53 років, що зачепили близько 130-140 сіоністів із загального числа в 800-1000. Репресії не змогли знищити релігійних рух – взагалі, історія радянського режиму показує, що практично жодна з переслідуваних нелегальних сект не була знищена репресіями. А проте гоніння та й узагалі висока напруга, що існувала між сектою і радянським соціумом зумовили в 1940-60-х роках відхід великої частини молодого покоління й швидке старіння секти. Сіоністи відповіли на цю загрозову тенденцію відчайдушними намаганнями не просто зберегти громаду, а й відновити свою комуно („общество”). Для цієї комуни була знайдена придатна соціальна ніша – сіоністи утворили будівельну бригаду, що наймалася на різного роду будови у віддалених регіонах СРСР. В період хрущовської антирелігійної кампанії сектантська комуна змушена була кілька разів переїжджати з місця за місце, поки не осіла на півдні Казахстану, де – через віддаленість від центру – потреба в робочій силі взяла гору над вимогами ідеології.

- Мурашкове вчення було гостро апокаліптичне, зорієнтоване на скоре оновлення життя в Царстві Божому, і полягало в утвердженні широкого комплексу ритуалізованих морально-практичних норм, що були почерпнуті з Старого завіту й мали лягти в основу нового справедливого ладу. Формалістична, юдаїстична природа сіонської віри була прямою реакцією

на кризу традиційних норм та цінностей і тих інститутів (сім'я, громада, церква), що були їх гарантами, та й, зрештою, багато в чому відповідала моральній свідомості селянства. Сильний відбиток на віровченні мурашківців залишили й народні вірування. Мурашкова „нова віра” характеризувалась досить нетиповим поєднанням юдаїстичних морально-практичних приписів із містично-екстатичним культом п'ятдесятницького зразка (екстатичні танці, глосолалія). Екстатичні радіння регулярно відбувалися десь до 60-70-х років – доки гоніння за віру підтримували віруючих в тонусі релігійної напруги. З настанням мирного життя намітився типовий процес рутинізації релігійного культу: екстатичні танці стали рідкістю, глосолалія – істотно рідшою, припинилося пропагування „сіонської науки”, почалася секуляризація звичаїв, що стала особливо помітна після розпаду СРСР і поширення сучасної масової культури.

- Сьогодні сіоністи – як самі це визнають – пішли на компроміс із „миром” заради збереження громади. Замість безумовно відмежовуватись від „миру”, ризикуючи відштовхнути частину членів громади й особливо молоді, вони ввібрали в життя громади найпривабливіші елементи мирської культури (застілля, музика, танці, телебачення, інтернет тощо), щоб успішніше підтримувати *соціальну* замкненість цієї громади супроти „миру” (ендогамія, робота в колі одновірців, обмеженість товариських контактів із мирськими). В результаті сіонська громада, успішно адаптувавшись до сучасного секулярного суспільства, не виявляє ознак кризи й досить успішно соціалізує молоде покоління.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Скакун Р. Л. Євангельські християни святі сіоністи: особливості життя й побуту / Роман Скакун // Українське релігієзнавство. – № 55. – 2010. – С. 148-157.

2. Скакун Р. Л. «Новий Єрусалим» Іван Мурашка: сектантська комуна на Поліссі / Роман Скакун // Історія релігій в Україні і світі: збірник наукових праць. Серія «Історичне релігієзнавство». – Острог: Видавництво НаУОА, 2010. – Вип. 3. – С. 215-225.

3. Скакун Р. Л. Сіоністи-мурашківці: забуті жертви радянських репресій / Роман Скакун // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Книга 1. – Львів: Логос, 2011. – С. 611-618.

4. Скакун Р. Л. «Божа комуна» проти «безбожного комунізму»: сіоністи-мурашківці і радянська влада / Роман Скакун // Гілея. Науковий вісник. – Випуск 53 (№10). – 2011. – С. 119-128.

Скакун Р. С. Євангельські християни святі сіоністи: історія соціальної організації та віровчення. – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2011.

У дисертації на підставі архівних матеріалів, конфесійних текстів та зібраних автором спогадів відтворена історія релігійного руху євангельських християн святих сіоністів від моменту його виникнення в 30-х рр. ХХ ст. на Західному Поліссі й дотепер. Докладно розглянуто ситуацію соціально-культурної кризи на міжвоєнному Поліссі, що призвела до поширення сектантства й, зокрема, радикального п'ятдесятництва, на ґрунті якого й виник рух мурашківців. Реконструйовано процес становлення мурашківської секти й організацію мурашківської комуні Новий Єрусалим (1936-1940). Досліджено взаємини секти мурашківців із радянською владою, репресії, яких зазнавали сектанти за Сталіна та Хрущова, історію й організацію мурашківських комун в СРСР (1957 – початок 90-х). Розкрито деякі механізми адаптації сектантів до репресивної радянської системи й до сучасного секулярного суспільства. Докладно описано релігійне вчення сіоністів-мурашківців з його містично-екстатичним культом, який поступово вигасає, і юдаїстичними ритуально-моральними нормами; виявлено деякі чинники його формування. На підставі особистих спостережень схарактеризовано особливості життєвого укладу й повсякденного побуту сучасних сіоністів-мурашківців із смт. Комінтернівського Одеської області.

Ключові слова: євангельські християни святі сіоністи, мурашківці, релігійні секти, культурна криза, релігійна комуна, репресії, адаптація, рутинізація.

Скакун Р. С. Евангельские христиане святые сионисты: история социальной организации и вероучения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 09.00.11. – религиоведение. Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2011.

В диссертации на основании архивных материалов, конфессиональных текстов и собранных автором воспоминаний воссоздана история религиозного движения евангельских христиан святих сионистов („сионистов-мурашковцев”) от момента его возникновения в 30-х гг. ХХ века на Западном Полесье по нынешнее время. Подробно рассматривается ситуация социально-культурного кризиса на межвоенном Полесье, которая

привела к распространению сектантства и, в частности, радикального пятидесятничества, на почве которого и возникла секта мурашковцев; реконструирован процесс становления мурашковской секты, а также организация и быт мурашковской коммуны Новый Иерусалим (1936-1940); исследованы взаимоотношения сионистов с советской властью, репрессии, которым они подвергались при Сталине и Хрущеве, история и организация мурашковских коммун в СССР (1957 – начало 90-х). Раскрыты некоторые механизмы адаптации секты к репрессивной советской системе и современному секулярному обществу. Подробно описано религиозное учение сионистов-мурашковцев, для которого характерны мистико-экстатический культ (в настоящее время угасающий) и иудаистические ритуальные и моральные нормы; выявлены некоторые факторы его формирования. На основании личных наблюдений охарактеризованы особенности жизненного уклада и повседневного быта современных сионистов-мурашковцев из общины в пгт. Коминтерновское Одесской области.

Ключевые слова: евангельские христиане святые сионисты, мурашковцы, религиозные секты, культурный кризис, репрессии, религиозная коммуна, адаптация, рутинизация.

Roman Skakun. Evangelical Christians Saint Zionists: The History of Social Organization and Religious Doctrine. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in History, Speciality – 09.00.11 – Religious Studies. – М. P. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2011.

The thesis, based on archival documents, doctrinal texts and memoires collected by the author, discusses the history of a sectarian religious movement of Evangelical Christians Saint Zionists (also known as Murashkovtsi) which formed in 1930-s in Polish-controlled Western Polissya. The movement emerged from the situation of social and cultural crisis caused by the decline of the traditional rural economy as well as by the collapse of peasants' world outlook in the course of the World War and Bolshevik revolution; the crisis led to a massive expansion of Protestant sects, including Baptists, Evangelicals and, most notably, Pentecostals. It was the radical Pentecostal milieu that the sect's founder, "Prophet Elias" and the "Father of Zion" Ivan Murashko (1891-1954), came from. Together with his wife, the "Mother of Zion" Olga Kyrylchuk (1885-1956) he created a vibrant millennialist movement which combined a Pentecostal-style ecstatic cult with Judaizing moral and ritual prescriptions based on the Old Testament and absorbed many elements of popular beliefs (e.g. the idea of reincarnation). The principal constitutive event for the sect came in 1933 when, for the sake of the world salvation, Olga as "Christ's Second Sacrifice" made Murashko

perform the rite of “Breaking the Seals” in which he cut her repeatedly with a razor and collected her flowing blood. In 1936, the Zionists made an attempt to establish an agricultural commune in Polissya, but the counteraction by Polish authorities led to the dissolution of the commune and the emigration of Murashko and Olga to Argentine.

In 1940-s and early 50-s, the Zionists – despite a certain sympathy towards the Soviet communist ideology – suffered severe repressions, provoked by their antimilitary stance, their ecstatic cult which the authorities considered “barbaric,” and their passive resistance to the Soviet economic and cultural reforms. In late 50-s, Zionists, dispersed in small local groups and facing a progressive loss of the younger generation, reestablished their commune as a team of industrial construction workers which migrated from one major construction site to another before settling in South Kazakhstan in 1961 (in 1974 part of the group resettled to the town of Kominternivske near Odessa). By shifting to team-based construction works, Zionists occupied a unique niche in the Soviet society which allowed them to work in a closed circle of believers and to observe both Sunday and Sabbath. In Kazakhstan, Zionists lived in community of goods up till early 90-s, while the group in Kominternivske gave up the original communism while maintaining strong solidarity between members.

Today, Zionists still exist in Kazakhstan, Moldova and Southern Ukrainian town of Kominternivske, where the most viable community of nearly 500 members is located. Despite a clear decline of the initial religious enthusiasm (extinction of the ecstatic cult with dances and glossolalia, renunciation of proselytizing activities etc.) the group grows fast through natural increase, with most families having five and more children. Remaining closed to the outside society (endogamy, working in faith-based teams, restricted social relations with unbelievers), the sect allows for many influences of the modern popular culture (modern technologies, music, TV, internet etc.) which helps socialize the younger generation and ensures the group viability in the foreseeable future.

Keywords: Evangelical Christians Saint Zionists, Murashkovtsi, religious sects, cultural crisis, repressions, religious commune, adaptation, routinization.